

KERESZTY RÓKUS – PUSKÁS ATTILA: JÉZUS KRISZTUS *Krisztológiai alapvetés*

Habent sua fata libelli, tartja a latin mondás. Hozzátehetjük: nemcsak a könyveknek, de íróinknak is megvan a maguk sorsa. A *Jézus Krisztus* című könyv többféle tanulsággal is szolgál. Két szerző írta, ketten mégis egyetlen művet hoztak létre, amelynek legnagyobb része Kereszty Rókustól származik, Puskás Attila csupán néhány helyen — szinte észrevétlenül, mégis jelentős pontokon — egészítette ki az Amerikában élő magyar teológus művét.

A két szerzőt életkorukat tekintve egy generáció választja el egymástól, tudományos tájékozódásuk pedig részben azonos, részben azonban más teológiai kultúrára támaszkodik — mindez különösen izgalmassá teszi a könyvet a teológiát tanulmányozó olvasónak.

Kereszty Rókus 1933-ban született, az 56-os forradalom után disszidált, majd a magyar alapítású dallasi ciszterci apátság tagja lett Amerikában. Évtizedeken át a Dallasi Egyetem teológia tanára. Tagja tehát annak a teológus nemzedéknek, amely a háború után itthonról külföldre kényszerült, s bár szétszóródtak a világban, mégis figyelemre méltó művet hoztak létre magyar nyelven is. Ennek leglátványosabb példája a magyar jezsuiták által szerkesztett *Teológiai Kiskönyvtár* sorozat (Róma, 1974–1982), amely 36 kötetben, 20 teológus tollából felöleli a legfontosabb teológiai tárgyakat. Ebben a sorozatban látott napvilágot Kereszty Rókus *Krisztus* című munkája (Róma, 1977). A rendszerváltás után a mindmáig Dallasban élő teológus három könyve is megjelent magyarul: az egyházzól (1998), Jézus Krisztusról (1995) és az Eucharisziáról (2008). Könyveinek nagy részét angolul publikálta, némelyik — mint éppen a krisztológia — több kiadásban is megjelent: *Jesus Christ, Fundamentals of Christology* (1991-től).

Puskás Attila 1965-ben született, tanulmányait Budapesten és Rómában végezte, 1999 óta a PPKÉ Hittudományi Karának dogmatika professzora. A dogmatikának immár két traktátusát feldolgozta monografikus formában: *A teremtés teológiája* (2006), *A kegyelem teológiája* (2007). Ugyanilyen külsővel jelent meg most kettejük „négykezes” műve, *Jézus Krisztus* címmel. Csak a könyvek egységes borítója jelzi az örvendetes tény, hogy lassanként összeáll egy teljes dogmatika-sorozat; erre utal Kovács Zoltánnak hasonló külsővel azóta megjelent mariológiai monográfiája (*Ime, az Úr szolgálóleánya*, 2016).

Mindegyik könyv szerkezeti felépítése a II. Vatikáni zsinaton előírt sorrendet tükrözi: bibliai

alapok — teológiatörténeti áttekintés az egyházatyáktól napjainkig — rendszerező rész, összekötve az „igazságok korszerű közlésével” (*Optatam totius* 16). Ez megfelel annak az üdvösségtörténeti szemléletnek, amely a zsinaton polgárjogot nyert, s azóta általánosan elterjedt a teológiában. Ennek legjellegzetesebb példája a hatvanas évek közepétől fokozatosan megjelentetett *Mysterium salutis* című monumentális „üdvösségtörténeti dogmatika” nyolc kötete. — A krisztológia tárgyalásában pedig még egy fontos változás történt ebben az időben. Korábban a dogmatika könyvekben az egy Istenről szóló traktátust a teremtéstan követte; ehhez csatlakozott a teremtés rendjét megrontó bűn bemutatása, majd a megváltás műve. Ezután esett szó a Szentháromságról, majd ehhez csatlakozva Jézus Krisztusról, utána pedig a kegyelemről, a szentségekről, majd Szűz Máriáról; a sort a „végső dologról” szóló eszkatológia zárta. (Ezt a sorrendet követi még Előd István 1978-ban megjelent *Katolikus dogmatika* című munkája is.)

Mindemellett már a hatvanas évektől általánossá vált két felismerés, amely átrendezte ezt a gondolatmenetet, de a teológiai szemléletet is. Az egyik: Istenről szólva félrevezető, hogy a főleg filozófiai és vallástudományi alapokra támaszkodó „istentant” külön tárgyalják a Szentháromság bemutatásától; mára általánossá vált, hogy a két részt összevonják, és a „három egy Isten” misztériumát egyetlen fejezetben mutatják be. A másik felismerés: Jézus Krisztus személye és megváltó műve nem választható el egymástól, a krisztológia és a szótériológia szorosan egybetartozik. A kettő különválasztása — írja Joseph Ratzinger — „oda vezetett, hogy mindkettő érthetlenné lett, (...) pusztán azért, mert megfeledekkeztek arról, hogy mindegyik csak a másikkal együtt érthető”.

A krisztológiával foglalkozó szerzők két megközelítés között választhatnak. Az elterjedtebb fel fogás a történeti tényekből és körülményekből indul ki, és így, „alulról” közelíti meg Krisztus és a megváltás misztériumát. Ilyen például Walter Kasper könyve (*Jézus a Krisztus*, 1996). Mások viszont a Szentháromság örök teremtő és üdvözítő tervéből, „felülről” indulva jutnak el az emberré lett Istenfiához, a történeti Jézushoz — ezt az utat követi Christoph Schönborn krisztológiája (*Isten elküldte Fiát*, 2008). Természetesen mindkét esetben a szerzők kritikusan elemzik az újabb elméleteket, megközelítéseket is.

Kereszty Rókus az „alulról krisztológia” útját választja. Először a bibliakutatás legfontosabb eredményeit, módszereit mutatja be, ennek alapján igazolja az „újszövetségi Jézus-hagyományok

megbízhatóságát”. A következő fejezetekben azonban már az 1995-ös, második kiadásban eltér 1977-es első könyvecskéjének sorrendjétől. Akkor még a kronológiai sorrendet követte, Jézus életének eseményeit vette sorra születésétől kezdve nyilvános működésén át kereszthaláláig. A kismonográfia kibővítésekor azonban — már az angol kiadásban — először foglalkozott a Jézushoz kapcsolódó két legfontosabb eseménnyel, üdvözítő halálával és feltámadásával, s csak ezután tért át földi életének, nyilvános működésének és igehirdetésének bemutatására. A biblikus rész az ószövetségi jövendölésekkel veti össze „az Újszövetség újdonságát”, elsősorban azokat a titulusokat elemezve, amelyekkel az első keresztény nemzedék megpróbálta kifejezni Krisztus egyedülálló misztériumát.

Ehhez a részhez csatlakozik Puskás Attila első, csaknem száz oldalas kiegészítése *Kiegészítő megfontolások a fenségcímeiről és Jézus üdvözítő halálának újszövetségi értelmezései* címmel. Az első, biblikus fejezet egyensúlyt teremt az Ó- és Újszövetség viszonyának általánosan elterjedt kétféle megközelítésében. Az egyházi hagyomány az apostoli kezdetektől kezdve vallja, hogy a két szövetség nem választható el egymástól. (Bár a 2. századtól mindmáig akadtak olyan próbálkozások, amelyek az Újszövetség istenképét megpróbálták szembeállítani az Ószövetséggel, és tagadni az utóbbi létjogosultságát a kereszténységben, az egyház azonban mindig határozottan elítélte ezeket a nézeteket.) Az Ószövetség nem szűnt meg Jézus eljövételével, sőt a választott nép története egyértelműen az Emberfiára, az örök Megváltóra mutat rá: Jézus első tanítványai az (ótestamentumi) „Írásokból” tudták kikövetkeztetni, hogy ki is valójában az ő Mesterük. A Szent Ágoston nyomán elterjedt mondás szerint „Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus in Novo patet”, az Ószövetség az Újban tárul fel, az Új pedig benne rejlik az Óban. Az újszövetségi iratok krisztológiai vallomásai és a Jézusra alkalmazott titulusok alapos biblikus elemzése ezt az előzményt, a Krisztus eljövételét előkészítő ószövetségi távlatot nyitják meg.

A másik fejezet Jézus kereszthalálának különböző értelmezéseit foglalja össze az Újszövetség alapján. Részletesebben kitér két olyan megközelítésre, amely napjaink teológiájában nagyobb figyelmet kapott. Az „engesztelés” fogalma másként jelent meg az ószövetségi kultikus áldozatokban, és másként az Újszövetségben, Jézusnak értünk vállalt, az egész világ bűneiért engesztelő életáldozatában. Az utóbbi években jelentős valástörténeti és biblikus kutatások világítottak rá az alapvető különbségre a kettő között, tisztázva sok, máig ható félreértést még a népi vallásosság körében is.

A másik „újdonság” egy olyan teológiai fogalom, amely új távlatokat nyithat a hagyományos megközelítések mellett, melyek szerint az emberre lett Istenfia feláldozta magát „értünk”, az egész emberiségért. Karl Barth és Dietrich Bonhoeffer nyomán Heinz Schürmann alkalmazta az önmagát egészen értünk odaadott Krisztusra a „*pro-egzisztencia*” kifejezést egy 1972-ben írt előadásában, és így honosította meg a katolikus teológiában. (A „*Sitz im Leben*”-hez hozzátartozik, hogy az NDK falai közé bezárt neves biblikus professzor a hatóságoktól nem kapott engedélyt arra, hogy elutazhasson Krakkóba előadása megtartására.) A kifejezés gyorsan elterjedt a teológiában, több neves teológus mellett bekerült II. János Pál, majd XVI. Benedek pápa szóhasználatába is. Schürmann szerint napjaink korfordulójában egy új Krisztus-kép rajzolódik ki: a magát értünk, nekünk adott Krisztusé, akiben a magát nekünk ajándékozó Isten jelenik meg. (Megérne egy monográfiát vagy tanulmánykötetet annak kifejtése, hogy ez hogyan kapcsolható Karl Rahner transzcendentális krisztológiájához, Hans Urs von Balthasarnak az isteni kenóziához kötődő látásmódjához, vagy akár Wolfhart Pannenberghez.) Tágasabban pedig: mennyiben gazdagítja a teológia látásmódját annak kifejtésében, hogy „Isten a szeretet”, nemcsak a Szentháromság belső életében, hanem a teremtésben és a megváltásban? Milyen új szempontokat ad egy teológiai antropológiához, és hogyan válhatna korunk keresztény lelkeségének meghatározójává a „másért való lét” krisztusi eszménye? Schürmann még azt is hozzáteszi, hogy a jövő keresztényeinek Jézussal a világ „istensötétjében” kell élniük, egy kontemplatív „kenózis-lelkeségben”.

A *Történeti krisztológia* című második rész a megszokott sorrendet követi: a kezdetektől ismerteti a patrisztikus korban kialakult nézeteket, a különböző tévtanokat és az első évezredben lezajlott nagy krisztológiai zsinatok határozatait. (Egyetlen kivételt tesz: elsőként az atyák szótériológiai nézeteit mutatja be önálló fejezetként.) Sokáig úgy látszott, hogy ezekben a századokban be is fejeződött a teológia krisztológiai vizsgálódása. 1951-ben, a Kalkhedoni zsinat 1500 éves jubileumán Karl Rahner vetette föl a kérdést: vajon a krisztológiai zsinatokkal lezárult ez a terület, vagy éppen az új keresést indította el (Karl Rahner: *Chalkedon — Ende oder Anfang?*) A bibliai kutatások jelentős új eredményei mellett ez a felismerés is hozzájárult ahhoz, hogy a múlt század közepétől új lendületet vett Jézus személyének és művének a kutatása.

A középkor századaiból Szent Bernát, Szent Anzelm és Szent Tamás krisztológiáját, majd a reformáció korából Lutherét és Kálvinét ismerteti Kereszty Rókus, végül a liberális protestantizmus (Kant, Hegel és Schleiermacher) főbb nézeteit.

Megismerhetjük Rudolf Bultmann, Karl Barth és Dietrich Bonhoeffer elméletét. Ehhez a fejezethez csatlakozik Puskás Attila második jelentős kiegészítése: bemutatja a protestáns Wolfhart Pannenberg, majd részletesen elemzi Karl Rahnernek és Hans Urs von Balthasarnak krisztológiáját és szotériológiáját. A múlt századi német nyelvű teológia talán két leghíresebb teológusának krisztológiáját sajátosan tükrözteti egymásra — az „isteni önközlés” és az „isteni kenózis” látászögében. (Balthasar teológiáját már eddig is leginkább az ő tanulmányai alapján ismerhette meg a magyar olvasóközönség — ezek gyűjteménye 2012-ben jelent meg *Megismertük és hittük a szeretetet* címmel.) Ez a „betoldás” jól kiegészíti Kereszty Rókus eredeti szövegét, amely elsősorban az egyik legjelentősebb kortárs kanadai teológus, Bernard Lonergan krisztológiai és szotériológiai gondolatmenetét követi. (Itt szembeötlő a magyar nyelvű teológiai irodalom egy sajátos vonása. A két szerző két különböző nyelven, két különböző forrásvilágot felhasználva ír: Kereszty Rókus elsősorban az angol-amerikai szakirodalomra támaszkodik — persze felhasználja az összes fontos német munkát, többnyire angol fordításban. Puskás Attila viszont főleg német nyelvű forrásokat használ fel, és természetesen a magyar biblikusok írásait is. A hazai teológia évszázados hagyománya, hogy elsősorban a német szakirodalomra támaszkodik, a 20. századi francia teológiai áramlatok, vagy akár más szerzők művei csak kevésbé jelennek meg.)

Az egész mű méltó megkoronázása az utolsó fejezet, amely a Szentháromság misztériumába állítja bele a megváltás művét, részletezve az Atya, a Fiú és a Szentlélek szerepét. Amint az angol kiadás bevezetője kifejti, ez a fejezet a „felülről krisztológia” irányvonalát követi: az Atya átadja Fiát a világnak, aki megtestesülve magára veszi a világ bűneit. Ezt követi a „felfelé” mozgás: az Emberfia felmagasztalása a kereszten, feltámadása és a Szentlélek elküldése, hogy az egyházban a Lélek által továbbélő Krisztus elvezessen az Atya örök országába. Itt egyetlen „kitekintést” találunk, a „helyettesítés” fogalmáról. Az utóbbi időben számos teológus tett kísérletet arra, hogy a „helyettesítő elégtétel”, „büntető igazságosság” jogi koordináta-rendszeréből kiszabadítsák Jézus megváltó tettét — ezekről a törekvésekről kapunk rövid, tömör áttekintést.

A könyv alcíme: *Krisztológiai alapvetés*. A szerzőpáros a krisztológia területén valóban meghatározóan fontos művel ajándékozta meg a magyar teológiai életet. Elsősorban a teológiai hallgatók, de mindenki más is, aki a téma iránt érdeklődik, csak hálás lehet ezért a kézikönyvért, amely bizonyára hosszú ideig meghatározó alapkönyv marad. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2015)

LUKÁCS LÁSZLÓ

AZ ISTENFÉNY ELSÖTÉTÜLÉSE Martin Buber: *Istenfogyatkozás. Vizsgálódások vallás és filozófia kapcsolatáról*

A vallás és filozófia szövevényes viszonyát elemzi Martin Buber könyve, amely Gáspár Csaba László kiváló fordításában immár magyarul is hozzáférhető. Az 1952-ben kiadott vallásfilozófiai kötet hét fejezetének legfontosabb célja a vallás valóságának a kiemelése, a „vallási elem” érvényesítése.

A vallás Buber számára a hit bizonyossága, „annak bizonyossága ez, hogy a létezés értelme a mindenkor megélt konkrétságában tárul fel és érhető el”. (42.) Ez az értelem a valóság, egy konkrét szituáció része, amelyre az ember „életével hiteltesítve” válaszol. A vallás az istenivel való találkozás, a hit valósága az Isten felé forduló élet. „A vallás az Én és a Te kettőségén nyugszik, még akkor is, ha a Keletkezésnélküli egyáltalán nem mondható ki az ajkunkkal vagy a lelkünkkel.” (37.) A hit révén kapcsolódunk az értelem forrásaként megélt léthez. Ez az egzisztálás egyik alapmódja, amely találkozás a „szembenéző valósággal”, Isten és ember közötti dialogika.

A vallással ellentétben a filozófia eltekint a konkrét szituációtól, „absztrakciós lendülettel kezdődik”. Nem az istenivel való találkozásból indul ki, hanem az az isteninek a gondolkodásban történő objektivációjára törekszik. Így jön létre az elkülönülés a hit igazsága és a gondolkodás igazsága között. A vallás a filozófia számára vizsgálendő tárgy, nem az Én és Te viszonyán, hanem az Én és Az, vagyis a szubjektum és objektum kettőségén alapul. Buber ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy vallás és filozófia a létezővel való emberi egzisztálás két módját jeleníti meg. A vallásban a szembenéző valósággal találkozunk, a filozófiai értelemben vett egzisztálás pedig a tárgy szemlélésében merül ki. E kétarcú viszony egymást szervesen kiegészíti, mint a „gyermek, aki az anyát a szemébe néző pillantással megszólítja” ugyanaz a gyermek, „aki az anyjára mint bármely más objektumra veti a tekintetét”. (55.) Az ember tehát az Én–Te és az Én–Az formájában viszonyulhat a létezéshez. Buber alapvetően ennek a két viszonyulásnak a kapcsolatára kérdez rá, amikor a vallás és filozófia összefüggését vizsgálja. Meggyőződése szerint egy-egy korszak jellegét abból lehet felismerni, hogy „milyen kapcsolat áll fenn vallás és realitás között”. (14.) Van olyan korszak, amiben az emberek az önmagában fennállóban hisznek, amellyel reális kapcsolatban állnak. Ezzel szemben van olyan korszak, és Buber szerint ez jellemzi a mai kort is, amikor „a valóság helyén a róla alkotott éppen aktuális elképzelések állnak”. (14.)